MESTSKÉ
DIVADLO
ŽILINA

ALBERT CAMUS

CUDZINEC

Mikuláš Macala a Michal Režný

ALBERT CAMUS
CUDZINEC

„based on L'étranger by Albert Camus"
©Gallimard

Realizačný tím

TEXT
Albert Camus
DRAMATIZÁCIA
Iva Klestilová
DRAMATURGIA
Daniela Brezániová
SCÉNA A KOSTÝMY
Eva Kudláčová Rácová
HUDBA
Peter Machajdík
PREKLAD A RÉŽIA
Eduard Kudláč **ah**

ÚČINKUJÚ
Meursault
Michal Režný ah
Mária
Iveta Pagáčová
Raymond
Michal Koleják
Sudca
Mikuláš Macala
Dozorca
Filip Štrba
Peréz
Ján Demko ah
Salamano
Boris Zachar
Kňaz
Michal Kvaššay
Arabská Ošetrovateľka
Sandra Lasoková
Matka
Jana Oľhová ah hlas

Slovenská premiéra
20. novembra 2026
158. premiéra
Mestského divadla Žilina.

Predstavenie vedie
Katarína Škerenčáková

Technické zabezpečenie inscenácie pod vedením Juraja Špalka **realizovali:**

SVETLÁ
Anton Mlacek
Mária Houbová
ZVUK
Ľuboš Tomaščík
Lukáš Magoč
REKVIZITY
Róbert Samec
GARDERÓBA
Slavomíra Olejková
STAVBA SCÉNY
Róbert Samec
Tomáš Dlhopolček
Richard Barčiak
Juraj Lajda
Šimon Urbaník

Mikuláš Macala a Michal Režný

„SLNKO PRAŽILO ROVNAKO AKO V TEN DEŇ, KEĎ SOM POCHOVÁVAL MAMU. UROBIL SOM KROK DOPREDU A V TEJ CHVÍLI MI NAPADLO, ŽE ROVNAKO MOŽNÉ JE VYSTRELIŤ AJ NESTRIEĽAŤ.“[1]

Inscenácia kľúčového diela Alberta Camusa v dramatizácii Ivy Klestilovej rozpráva o človeku, ktorého najväčším previnením nie je násilný zločin, ale odmietnutie spoločenských pravidiel a neschopnosť predstierať ľútosť. Camusov román, v ktorom vytvoril nadčasový obraz človeka konfrontovaného s absurditou bytia, patrí medzi tri najprekladanejšie francúzske romány.

Cudzinec v réžii Eduarda Kudláča retrospektívne skladá príbeh úradníka Meursaulta. Na rozpálenej alžírskej pláži vystrelí na neznámeho Araba a piatimi ranami nečakane prevráti rovnováhu dňa. Divák sa stáva svedkom rekonštrukcie udalostí od pohrebu Meursaultovej matky cez prchavé chvíle so zaľúbenou Máriou až po osudný moment, v ktorom sa pretne vyostrený konflikt jeho priateľa Raymonda s vyčerpaním, náhodou a oslepujúcim slnkom.

Spoločnosť však nesúdi len samotný zločin, ale predovšetkým to, že Meursault narušil posvätný rituál smútku. Šálka bielej kávy či cigareta pri matkinej rakve? Návšteva kina a milostný románik deň po pohrebe? Meursault sa stáva cudzincom voči spoločenským normám, odmieta klamať o svojich pocitoch a participovať na vnútených emocionálnych hrách.

Mikuláš Macala a Michal Režný

ALBERT CAMUS

1913—1960

sa narodil v Alžírsku francúzskym rodičom a vyrastal v skromných pomeroch, v domácnosti bez kníh a po boku takmer nepočujúcej matky. Vyštudoval filozofiu, pôsobil ako novinár. Počas druhej svetovej vojny sa aktívne zapojil do protifašistického odboja a redigoval ilegálny časopis Boj (Combat). V roku 1942, keď vydal román Cudzinec aj filozofickú esej Mýtus o Sizyfovi, definoval svoj kľúčový „cyklus absurdna“. Hoci bol spájaný s existencializmom, túto nálepku odmietal — namiesto abstraktných ideológií presadzoval filozofiu absurdna, ľudskú revoltu a vernosť konkrétnej skutočnosti. V roku 1957 získal Nobelovu cenu za literatúru a jeho život predčasne ukončila tragická autonehoda v roku 1960.

Sandra Lasoková a Michal Režný

IVA KLESTILOVÁ
1964

je česká dramaturgička, scenáristka a herečka. Po ukončení strednej školy pracovala ako kostymérka v Janáčkovom divadle v Brne a spolupracovala s Detským štúdiom Divadla Na provázku. Nasledujúcich dvadsať rokov (1984 — 2004) pôsobila ako herečka v HaDivadle. Upozornila na seba textom Všichni svatí (1997) a so svojimi hrami sa opakovane stala finalistkou súťaže Nadácie Alfreda Radoka. V roku 1998 sa stala finalistkou s hrou Všichni svatí, v roku 2000 získala 3. cenu za Trilogie minach, v roku 2001 2. cenu za Stísněni, v roku 2002 3. cenu za 3sestry2003 a v roku 2006 sa opäť stala finalistkou s hrou Jak v Sistrech listí svist.

Režisér Eduard Kudláč s Ivou Klestilovou spolupracoval aj v minulosti. Preložil a inscenoval jej text Ako v sistrách lístia svist (2012) v Mestskom divadle Žilina a rovnako aj jej dramatizáciu románu Pani Bovaryová (2013) pre Slovenské národné divadlo.

Michal Režný

EDUARD KUDLÁČ
1972

je slovenský divadelný režisér, dramaturg a fotograf. Študoval divadelnú réžiu na VŠMU. V roku 1997 získal ocenenie DOSKY v kategórii Objav roka za inscenáciu hry L. Klímu Jsem absolutní vůle (VŠMU). Svoje zameranie na hľadanie nových možností divadla cez pohyb, fragmentarizáciu, neverbálne vyjadrovanie a akciu naplno rozvinul vo vlastnom združení phenomenontheatre, ktoré založil roku 2000 ako nezávislú platformu pre súčasné divadlo. Od roku 2009 je umeleckým šéfom Mestského divadla Žilina, ktoré profiluje ako divadlo s odvážnou dramaturgiou, zameranou na súčasné slovenské a zahraničné texty a nekonvenčné interpretácie klasiky.

Michal Koleják a Michal Režný

ROZHOVOR DRAMATURGIČKY DANIELY BREZÁNIOVEJ S REŽISÉROM EDUARDOM KUDLÁČOM

„PRÁVE NAPÄTIE MEDZI INDIVIDUÁLNOU EXISTENCIOU A SPOLOČENSKÝMI OČAKÁVANIAMI POVAŽUJEM DNES ZA MIMORIADNE DÔLEŽITÉ. JE TO VZŤAH, KU KTORÉMU SA PODĽA MŇA MUSÍME NEUSTÁLE VRACAŤ, NANOVO HO PREMÝŠĽAŤ A PREHODNOCOVAŤ. A OBÁVAM SA, ŽE V SÚČASNOSTI SME SA OCITLI V SITUÁCII, KEĎ HO BUDEME MUSIEŤ DO VEĽKEJ MIERY AJ NANOVO DEFINOVAŤ.“
EDUARD KUDLÁČ

D. B. Dramatizácia Cudzinca vznikla už v roku 2017 pre Slovenské národné divadlo, ale inscenácia sa napokon nerealizovala. Ako vznikla myšlienka priniesť Camusovo dielo do žilinského repertoáru?

E. K. Áno, dramatizácia Cudzinca vznikla už v roku 2017 pre Slovenské národné divadlo. Napriek opakovaným snahám sa nám však vtedy nepodarilo získať práva na jeho javiskové uvedenie a celý proces sa po niekoľkých rokoch uzavrel bez úspešného výsledku. Cudzinca som pritom vždy považoval za výnimočné dielo, ktoré zásadným spôsobom obohatilo môj život, a to nielen v literárnom zmysle. Zároveň ho vnímam ako jednu z najvýznamnejších noviel v dejinách svetovej literatúry. Veľmi ma preto mrzelo, že sa pôvodný inscenačný zámer nepodarilo uskutočniť. Mal som totiž pocit, že koncepcia rekonštrukcie príbehu prostredníctvom retrospektívneho pohľadu ponúka zaujímavú možnosť, ako toto dielo nanovo scénicky interpretovať a sprostredkovať súčasnému divákovi. Bol som presvedčený, že témy, ktoré Camus vo svojom diele otvára, nestrácajú nič zo svojej aktuálnosti. Naopak, ich naliehavosť je dnes možno ešte výraznejšia. Dotýkajú sa zásadných otázok ľudskej existencie, vzťahu jednotlivca a spoločnosti a v mnohých ohľadoch sa stávajú neoddeliteľnou súčasťou našej každodennej skúsenosti.

D. B. Inscenácia Cudzinec štartuje dvojsezónu s názvom Nové čítanie sveta. Ako tento titul vnímaš v rámci „nového čítania“?

E. K. Celá myšlienka dvojsezóny s názvom Nové čítanie sveta vznikala z pozorovania toho, akým spôsobom sa v súčasnej spoločnosti fragmentarizuje samotná predstava pravdy. Sledoval som, ako sa spoločnosť postupne rozdeľuje na čoraz izolovanejšie celky, ako sa od seba vzďaľujú jednotlivé prístupy k informáciám a ako vznikajú výrazne protichodné, často veľmi presne štruktúrované názorové skupiny. Akoby sa postupne vytrácal spoločný priestor, v ktorom ešte dokážeme zdieľať a konfrontovať naše predstavy o skutočnosti. Keď sa nám po niekoľkých rokoch napokon podarilo získať práva na Cudzinca, okamžite som si uvedomil, že práve toto dielo by malo byť predmetom nového čítania. Čítania v inom spoločenskom a historickom kontexte, predovšetkým však v kontexte súčasnosti, ktorú bezprostredne prežívame.

Iveta Pagáčová a Michal Režný

Sandra Lasoková

Cudzinec je na jednej strane nositeľom zásadných filozofických otázok, ktoré patria k základným témam európskeho myslenia. Na druhej strane je to mimoriadne osobný príbeh človeka, jeho najhlbšej individuality a jeho vzťahu k spoločnosti. Práve napätie medzi individuálnou existenciou a spoločenskými očakávaniami považujem dnes za mimoriadne dôležité. Je to vzťah, ku ktorému sa podľa mňa musíme neustále vracať, nanovo ho premýšľať a prehodnocovať. A obávam sa, že v súčasnosti sme sa ocitli v situácii, keď ho budeme musieť do veľkej miery aj nanovo definovať.

D. B. S Ivou Klestilovou si spolupracoval už v minulosti na viacerých projektoch — napríklad na inscenácii jej autorského textu Ako v sistrách lístia svist v žilinskom divadle či na inscenácii Pani Bovaryová v SND, pre ktorú vytvorila dramatizáciu. Ako si spomínaš na spoluprácu pri dramatizovaní Cudzinca? Do akej miery ovplyvnilo pôvodné zadanie SND napr. výber postáv? Vznikal text s nejakými obmedzeniami?

E. K. S Ivou Klestilovou spolupracujem viac-menej pravidelne, vždy keď sa na to naskytne príležitosť, či už v Česku, alebo na Slovensku. Dramatizáciu Cudzinca sme pôvodne pripravovali pre štúdio Národného divadla. Nepamätám si, že by sme pri jej tvorbe mali nejaké zásadnejšie obmedzenia, či už z hľadiska rozsahu, alebo spôsobu, akým sa má príbeh na javisku rozvíjať. Od začiatku nás zaujímala predovšetkým možnosť prerozprávať Camusovu novelu prostredníctvom retrospektívy, na princípe určitého typu rekonštrukcie. Samotný pojem rekonštrukcia už svojou podstatou odkazuje na opätovné skladanie, nové vystavanie niečoho, čo sa už odohralo. Tento princíp napokon veľmi prirodzene zapadol aj do ideovej koncepcie pripravovanej dvojsezóny Nové čítanie sveta. Rekonštrukcia sa tak stáva nielen spôsobom rozprávania príbehu, ale aj možnosťou jeho opätovného čítania a interpretácie v novom kontexte. Pôvodné obsadenie, s ktorým sme v Národnom divadle počítali, bolo vekovo o niečo staršie. Nemyslím si však, že by táto skutočnosť zásadnejším spôsobom ovplyvnila výber postáv, ktoré sa napokon ocitli v dramatizácii.

D. B. Rozhodnutie spracovať príbeh retrospektívne prišlo od Ivy? V dramatizácii sa objavujú aj prvky, ktoré v pôvodnom románe nenájdeme — napríklad zjavenie Meursaultovej matky vo väzení alebo výraznejšia úloha Peréza na pohrebe a aj jeho výpoveď na súde. Rovnako sa tu niektoré postavy zdvojujú. Súvisí to podľa teba aj s tým, že tieto postavy zastupujú určitý systém alebo spoločenský poriadok?

E. K. Rozhodnutie spracovať Meursaultov príbeh retrospektívne bolo mojím nápadom a vychádzalo zo scénograficko-režijnej koncepcie, ku ktorej sme spolu s manželkou dospeli pri čítaní Camusovej predlohy. Personálna štruktúra dramatizácie následne vychádzala predovšetkým z potreby čo najpresnejšie vystihnúť podstatu príbehu a identifikovať určité typy postáv, ktoré definujú jeho situácie a okolnosti. Zaujímalo nás, ako tieto postavy funkčne usporiadať tak, aby umožňovali čo najzaujímavejšie rozvíjať retrospektívny princíp rozprávania. Zdvojovanie niektorých postáv vychádza z ich určitej typovej jednoduchosti, ale zároveň aj z potreby presunúť pozornosť od jednotlivých charakterov k samotnej podstate situácií a vzťahov, v ktorých sa hlavný hrdina ocitá. Jednou z dôležitých podmienok dramatizácie bolo preto zachovať pomerne komorné obsadenie. Pri väčšom počte postáv by sa totiž mohla veľmi ľahko rozostriť základná významová línia príbehu. Sústredili sme sa preto na tie postavy, ktoré považujeme za nevyhnutné z hľadiska tematickej výstavby a ktoré zároveň umožňujú sprostredkovať samotný príbeh. Aj z tohto dôvodu dochádza k spájaniu niektorých postáv, napríklad dozorcu a správcu či sudcu a obhajcu. Camusov príbeh je totiž v mnohých ohľadoch vystavaný predovšetkým na okolnostiach, vzťahoch a situáciách, ktoré prežíva jeho hlavný hrdina. Ostatné postavy preto nie sú dôležité ani tak samy osebe, ako skôr svojou funkciou vo vzťahu k Meursaultovi. Vytvárajú určitý referenčný rámec, prostredníctvom ktorého môžeme nahliadnuť do spôsobu jeho uvažovania, vnímania sveta a napokon aj do hĺbky jeho existenciálnej skúsenosti.

D. B. Niekto v Meursaultovi vidí bezcharakterného a chladnokrvného kriminálnika, iný naopak človeka nasledujúceho vlastnú pravdivosť a autenticitu. Akého Meursaulta ste hľadali s Michalom Režným, ktorý stvárňuje hlavnú postavu?

E. K. Interpretácia Meursaultovho príbehu je rýdzo individuálna. Podstatné je, že jeho účasť na tragickej udalosti v nás vyvoláva množstvo otázok

Boris Zachar a Mikuláš Macala

a zároveň umožňuje, aby vedľa seba existovali aj zásadne protichodné interpretácie jeho konania. Pre nás bola v tomto smere najdôležitejšia autenticita. Vnímam ju ako nositeľku významu, ale zároveň aj ako určitý referenčný bod, prostredníctvom ktorého dokážeme rozpoznávať a prehodnocovať vlastné vzorce správania. Práve v konfrontácii s autentickou ľudskou skúsenosťou sa totiž otvára priestor na premýšľanie o našich vlastných postojoch a spôsoboch, akými interpretujeme konanie druhých.

D. B. Príbeh sa odohráva v 30. — 40. rokoch minulého storočia a v románe sa striedajú rozličné prostredia. Dramatizácia vďaka retrospektíve spája rekonštrukciu všetkých udalostí do vyšetrovacej cely. Ako ste spolu so scénickou a kostýmovou výtvarníčkou Evou Kudláčovou Rácovou uvažovali nad vizuálnou podobou inscenácie? Rozhodli ste sa zachovať dobové zasadenie románu?

E. K. Samozrejme, naše čítanie príbehu je v určitých ohľadoch historizujúce, pretože spoločenský kontext, v ktorom Camusova novela vznikla, sa medzičasom výrazne zmenil. Aj preto sme sa rozhodli pre vizuálnu koncepciu, v ktorej sú postavy oblečené v dobových kostýmoch, no pohybujú sa v priestore, ktorý svojím charakterom odkazuje skôr na blízku súčasnosť. Táto kombinácia histórie a súčasnosti podporuje nielen samotný princíp rekonštrukcie, ale zároveň vytvára priestor na premýšľanie o tom, ako sa v priebehu rokov menia naše morálne koncepty, hodnotové systémy a spôsoby posudzovania ľudského konania. Na pozadí týchto premien sa však zároveň ukazuje určitá nemennosť autentického ľudského príbehu. Príbehu jednotlivca, ktorý sa ocitá uprostred tragických okolností a ktorého osobná skúsenosť zostáva vo svojej podstate zrozumiteľná bez ohľadu na historický či spoločenský kontext, v ktorom ju interpretujeme.

D. B. Camusove opisy sprostredkúvajú veľmi konkrétnu zmyslovú skúsenosť — alžírsku krajinu, prudké slnko, pot, rozpálený piesok či slané more. Je aj jedným z tvojich zámerov túto atmosféru prenášať na javisko?

E. K. Prenášanie zmyslovej skúsenosti do divadelného priestoru je podľa mňa pomerne problematické. My s týmto typom informácií pracujeme predovšetkým konceptuálne. Naším cieľom nie je doslovne reprodukovať určitú zmyslovú skúsenosť, ale začleniť ju do širšej koncepcie, ktorá sa usiluje uchopiť príbeh v jeho komplexnosti. Horúčava a v určitom zmysle až neznesiteľné podmienky každodenného života predstavujú v Camusovej novele významnú súčasť prostredia, ktoré zásadným spôsobom ovplyvňuje konanie hlavného hrdinu. Pri našej interpretácii sme sa preto snažili zohľadniť aj túto rovinu príbehu, no zároveň ju ponechať predovšetkým na úrovni myslenia, nie bezprostredného zmyslového pocitu.

D. B. Zmenilo sa za 9 rokov (od projektu v SND) niečo v tvojom „čítaní" — ako vidíš Cudzinca a Camusovu filozofiu absurdna bytia v aktuálnom kontexte?

E. K. Paradoxne sa za posledných deväť rokov, ktoré uplynuli od nášho prvého čítania Cudzinca, zmenila možno predovšetkým miera mojej empatie voči hlavnému hrdinovi. Samotný príbeh zostáva, prirodzene, nemenný, mení sa však spôsob, akým ho čítame. Tento proces sa vyvíja v čase a veľmi úzko súvisí so životnými skúsenosťami čitateľa. Nemám pritom na mysli kvalitatívnu zmenu, teda že by jedno čítanie bolo hodnotnejšie či správnejšie než druhé. Ide skôr o posun v perspektíve, v našej schopnosti pristupovať k tomu istému príbehu v inom životnom období odlišným spôsobom.

Filip Štrba a Ján Demko

Na prvé prečítanie môže Cudzinec (L'Étranger) pôsobiť ako mrazivo jednoduchý a zároveň úderný príbeh o alžírskom úradníkovi Meursaultovi, ale v jeho zákulisí sa ukrýva sieť historických a kultúrnych súvislostí či filozofických a prekladateľských dielm. Nasledujúca časť približuje najzaujímavejšie aspekty vzniku, prijatia a dedičstva jedného z najdôležitejších románov 20. storočia.

Zrod v tieni vojny

Filozofický román vyšiel v roku 1942 vo Francúzsku v čase hlbokej krízy hodnôt počas druhej svetovej vojny. Prvé poznámky súvisiace s príbehom nájdeme v Camusových zošitoch už v máji 1938, kde si o pár mesiacov neskôr zapísal aj tento odkaz: „Dnes umřela maminka. Anebo možná včera, já nevím. Dostal jsem z útulku telegram. ‚Matka zemřela. Pohřeb zítra. Upřímnou soustrast.' Z toho nic nevyčtu. Možná to bylo včera…"[2] Albert Camus v tomto období pociťoval silnú revoltu voči vojnovým zločinom a reflektoval svet, ktorý „stratil hlavu". „Bol humanista rozumom i citom a v strede jeho záujmu bol vždy jednotlivec v úzkosti a bolesti, v čistote mravného úsilia o priblíženie človeka k človeku, o nadobudnutie úcty a dôstojnosti, ale aj v temnote pochybovania, váhania a neistoty voľby."[3]

Spolu s plánovanou esejou Mýtus o Sizyfovi či divadelnými hrami Nedorozumenie a Caligula vytvoril tzv. „cyklus absurdna". Pojem absurdna bol pre jeho ranú tvorbu kľúčový a vnímal ho ako rozpor a nezlučiteľnosť medzi svetom a človekom. Človek ani svet nie sú samy osebe absurdné, ale ľudský život na tomto svete áno, pretože je v rozpore s ľudskými túžbami. Cesta k Cudzincovi však nebola priamočiara. Zápisky a literárne štúdie ukazujú, že Camus už v rokoch 1936 až 1938 napísal rukopis s názvom Šťastná smrť (La Mort heureuse). V ňom vystupuje hrdina s takmer identickým menom — Patrice Meursault —, ktorý chladnokrvne zavraždí bohatého invalida Rolanda Zagreusa. Camus sa však rozhodol tento prvotný text nepublikovať a posunul svoj koncept od sebeckého hľadania šťastia k oveľa hlbšej a hrozivejšej ľahostajnosti. Rukopis Šťastná smrť objavili až po autorovej tragickej smrti a knižne vyšiel v roku 1971.

Útek s rukopisom

Samotný rukopis Cudzinca prežil celkom dramatickú púť. Camus ho napísal v rokoch 1940 a 1941 v Paríži a Lyone. Krátko po tom, ako dokončil rukopis románu, Paríž obsadila nemecká armáda. Keď v lete roku 1940 nemecké vojská postupovali na Paríž a obyvateľstvo masovo utekalo, Camus mal rukopis neustále pri sebe. Prenášal ho pri svojich spletitých presunoch cez Clermont-Ferrand, Bordeaux a Lyon až späť do rodného Alžírska.

Iveta Pagáčová

S rukopisom sa však spája aj jedna z najväčších literárnych záhad okupácie. V roku 1944 — teda dva roky po tom, čo Cudzinec oficiálne vyšiel vo vydavateľstve Gallimard — Camus celý román ručne opísal na 104 strán, doplnil ho o klesajúce šípky, kresbičky a satirické poznámky, podpísal ho a antidatoval na apríl 1940. Odborníci sa domnievajú, že išlo o premyslený manéver vo vojnou zničenej a okupovanej metropole: vytvorením „falošného prvého draftu" pre bohatého zberateľa získal mladý, vtedy chudobný autor naliehavo potrebné finančné prostriedky. V júni 2024 sa táto jedinečná podoba rukopisu vydražila na aukcii v Paríži za 650 000 eur.[4]

Cenzúra

Vydanie knihy v okupovanom Paríži vyžadovalo schválenie nemeckým cenzúrnym úradom Propaganda-Staffel. Zodpovedný cenzor, poručík a prekladateľ Gerhard Heller, si rukopis prečítal za jedinú noc a bez váhania ho schválil. Usúdil totiž, že dielo je čisto „asociálne a apolitické", a teda nepredstavuje pre nacistickú ríšu žiadne riziko. Nemeckí cenzori nehľadali v texte jemné alegorické podtóny. Naopak, príslušníci francúzskeho protinacistického odboja knihu okamžite prijali za svoju — ich protisystémovému naladeniu mimoriadne vyhovovala hlboká revolta hlavného hrdinu voči konvenčným spoločenským normám.

Écriture blanche

Camusov autorský rukopis zvyknú označovať aj ako „biele písanie" (écriture blanche). Ide o štýl, ktorý je neutrálny, vecný a zbavený literárnych ozdôb. Tento minimalizmus podčiarkuje aj Meursaultovu citovú vyprahnutosť či neschopnosť klamať.

Inšpirácia americkou školou?

Po štylistickej stránke bol Camus výrazne ovplyvnený americkou literárnou tradíciou, najmä takzvanou „drsnou školou" (hard-boiled fiction). Namiesto francúzskeho klasického psychologizovania stavil na úderné, krátke vety. Inšpiráciu čerpal z diel Ernesta Hemingwaya, Williama Faulknera, Johna Dos Passosa či Jamesa M. Caina. Sám Jean-Paul Sartre v roku 1946 poznamenal, že Cudzinec by nemal svoju charakteristickú formu, ak by Camus nepoznal román Slnko aj vychádza (E. Hemingway).[5]

Kristus absurdna či prvý autistický hrdina?

Osobnosť Meursaulta vyvoláva spory už vyše osemdesiat rokov. V roku 1955 Camus v predslove k americkému vydaniu zhrnul svoj zámer slávnym paradoxom: v našej spoločnosti riskuje trest smrti každý muž, ktorý neplače na pohrebe svojej vlastnej matky. Vysvetlil, že Meursault nie je bezcitný sociopat, ale človek, ktorý odmieta klamať, pretvarovať sa a hrať spoločenské hry. Súhlasí so smrťou pre pravdu bez akéhokoľvek patetického hrdinstva — Camus ho dokonca paradoxne označil za „jediného Krista, ktorého si ako spoločnosť zaslúžime".

Moderná literárna veda a psychológia však prinášajú aj celkom nový pohľad. Správanie Meursaulta — jeho výrazné zmyslové vnímanie sveta (extrémna citlivosť na slnečné svetlo a teplo), neschopnosť porozumieť očakávaným sociálnym emóciám, strohosť v komunikácii a priamosť — presne zodpovedá prejavom autizmu či Aspergerovho syndrómu. Historické záznamy potvrdzujú, že Camus pri tvorbe postavy vychádzal zo správania svojho blízkeho alžírskeho priateľa Pierra Galinda.

Camus tak v roku 1942, keď medicína Aspergerov syndróm ešte len začínala definovať, pravdepodobne nevedomky vytvoril vôbec prvý opis človeka s autistickými črtami vo svetovej literatúre.[6]

Labyrinty prekladu

Sila Camusových textov spočíva aj v jemných detailoch, ktoré sú zároveň prekladateľskými výzvami.

Práve prvá veta románu — „Aujourd'hui, maman est morte" — je predmetom neustálych diskusií. Francúzske slovo maman v sebe nesie citovú blízkosť stojacu medzi formálnym výrazom „matka" a detským „mamička". Keď prvý britský prekladateľ Stuart Gilbert v roku 1946 preložil vetu ako „Mother died today", vytvoril v anglofónnom svete dojem chladného a odtiahnutého človeka. Neskorší prekladatelia preto radšej ponechali pôvodné francúzske slovo maman, aby zachovali autentický tón.

Podobne zložité bolo preložiť aj záverečné posolstvo knihy o „nežnej ľahostajnosti sveta" (la tendre indifférence du monde). Prekladatelia desaťročia váhali medzi výrazmi ako „benign" (prívetivá) či

Michal Režný a Ján Demko

„gentle“ (jemná), až kým sa v modernejších prekladoch nenavrátil doslovný výraz „tender“ (nežná).

Cesta knihy do anglicky hovoriaceho sveta priniesla aj rozdielne názvy. Kým v Spojených štátoch vyšla kniha ako The Stranger, vo Veľkej Británii sa vydavateľ rozhodol pre titul The Outsider, aby zabránil zámene s vtedy vychádzajúcim poľským románom.

Za hranicami románu

V roku 1999 usporiadal parížsky denník Le Monde rozsiahlu anketu medzi 17 000 francúzskymi čitateľmi. Cudzinec v nej obsadil 1. miesto medzi stovkou najvýznamnejších kníh 20. storočia, pričom predbehol aj Proustovo Hľadanie strateného času či Kafkov Proces.

Vplyv Cudzinca inšpiroval aj ďalšie diela. V románe sa slovo „Arab“ spomína 25-krát, no zastrelený muž nemá žiadne meno ani minulosť. Po sedemdesiatich rokoch alžírsky spisovateľ a novinár Kamel Daoud vydal román Meursault, přešetření (Meursault, contre-enquête). Rozprávačom je brat zabitého Araba, ktorý obeti dáva meno Musa a navracia jej ľudskú dôstojnosť. Daoudovo dielo získalo cenu Prix Goncourt du Premier Roman.[7]

V decembri 1978 vydala britská kapela The Cure svoj prvý singel Killing an Arab. Spevák a textár Robert Smith ju napísal ako poctu zachytávajúcu kľúčové momenty a atmosféru Camusovho románu. V dôsledku nepochopenia literárneho kontextu pieseň čelila obvineniam z rasizmu, a tak ju skupina v neskorších rokoch na koncertoch často spievala s upraveným textom „Kissing an Arab“ alebo „Killing Another“.[8]

Prvú filmovú adaptáciu nakrútil v roku 1967 taliansky režisér Luchino Visconti. V hlavnej úlohe Meursaulta sa predstavil Marcello Mastroianni. Po takmer 60 rokoch sa k románu vrátil francúzsky režisér François Ozon, ktorý v roku 2025 uviedol vlastnú adaptáciu s Benjaminom Voisinom v hlavnej úlohe. Film nakrútený v čiernobielej estetike prináša súčasné čítanie Camusovho diela a výraznejšie otvára aj otázku koloniálneho kontextu príbehu a postavenia arabských postáv.

Existencialista?

Napriek tomu, že širšia odborná verejnosť ich so Sartrom spájala, Camus sa dôrazne ohradzoval

voči tomu, aby bol označovaný za existencialistu. Opakovane zdôrazňoval, že jeho myslenie stavia na filozofii absurdna.

Ako vo svojom doslove zdôrazňuje profesor Dalimír Hajko, absurdno u Camusa nepredstavuje len akademický pojem, ale je neoddeliteľnou súčasťou nášho každodenného života. Absurdný pocit sa vynára vo chvíli, keď sa zastavíme v automatickom kolobehu denných povinností a opýtame sa na ich skutočný zmysel. Absurdno vzniká z protirečenia medzi ľudskou túžbou po zmysle a nemým svetom. Hľadanie zmyslu života prostredníctvom konfrontácie s absurdnom je pre Camusa kľúčovou otázkou ľudského myslenia.

„Camus nie je nihilista. Ak rozpitváva podstatu absurdnosti ľudského života, nerobí to iba preto, aby popieral pozitívne hodnoty, aby propagoval vnútornú vyprahnutosť, či azda smrť, ničotu, zmar citov alebo mravnú prázdnotu.“[9]

Ak človek nemôže zmeniť absurdný svet, revoltuje tým, že pretvára sám seba a vyjadruje aktívny postoj k životu. V Camusových dielach nenájdeme čiernobiele kladné postavy. Zobrazuje absurdného hrdinu, ktorý spája vitalitu s pokorou v zápase s nezmyselnosťou a napriek obmedzeniam túži po láske, šťastí a ľudskej blízkosti. Ľudská činnosť je hrou o sebapoznanie, v ktorej nie sú klasickí hrdinovia ani víťazi.

Absurdno ľudskej existencie vs. sloboda

Vytúžená a toľkokrát ospevovaná sloboda je v rámci Camusovej filozofickej koncepcie zložito štruktúrovaný fenomén, komplikovaný najmä vo svojej protirečivosti. Znášať jej zodpovednosť a nosiť ju v duši je omnoho ťažšie než splynúť s davom a prijať putá neslobody. Slobodný človek často nesie svoj údel v osamotení a nepochopení.

„Sizyfos na kolenách nekončí, ani človek, ktorý sa búri. Lebo poznanie absurdna ich nezráža k zemi, neskláňa ich hlavy, ale vytvára iba nový model života, novú formu ľudského existovania a odlišnú dialektiku ľudských vzťahov. A azda aj novú podobu šťastia.“[10] Uvedomenie si absurdna oslobodzuje človeka od falošných očakávaní a otvára mu cestu k autentickému prežívaniu vlastného bytia.

Camusova revolta a etika násilia v reflexii Terezy Matějčkovej.[11]

Filozofka Tereza Matějčková[12] patrí medzi výrazné osobnosti súčasného českého filozofického a intelektuálneho prostredia. Pokúša sa prenášať filozofické myslenie z akademického prostredia do verejnej diskusie aj prostredníctvom podcastu Pravda neexistuje?.

V jednej z epizód priniesla aktualizovaný pohľad na dielo Alberta Camusa. Pri uvažovaní o románe Cudzinec a postave Meursaulta poukazuje na pozoruhodnú paralelu so súčasnou literatúrou — konkrétne s románom Muž bez nemoci od Arnona Grunberga. Hlavná postava tohto príbehu prijíma tragický osud v dôsledku svojej zvláštnej ľahostajnosti, čo priamo odkazuje na Meursaultovo nezainteresované sledovanie vlastného života a zmierenie s popravou.

Fenomén „jasnozrivej ľahostajnosti“

Podstatou Meursaultovho vnútra nie je cynické odmietnutie sveta, ale postoj, ktorý Camus označoval francúzskym termínom l'indifférence (ľahostajnosť). Matějčková pripomína etymologický rozmer tohto slova: v ľahostajnosti zaznieva predovšetkým rovnocennosť. Pozorovateľ chápe svoju vlastnú skúsenosť ako rovnocennú so skúsenosťou druhých a svet začína vnímať cez „jasnozrivú ľahostajnosť“. Podobne ako mýtický Sisyfos prekonáva svoj trest tým, že ťažkú námahu prijme za vlastné rozhodnutie, aj Meursault v závere dospieva k oslobodzujúcemu zmiereniu so svojím osudom.

Biografické korene

Camusovo filozofické východisko nemožno oddeliť od jeho životopisných reálií. Vyrastal v chudobnej domácnosti s takmer nepočujúcou a negramotnou matkou. Táto skúsenosť vytvarovala jeho celoživotnú nedôveru k abstraktným pojmom a ideológiám. Myslieť pre Camusa znamenalo znovu sa naučiť pozerať na svet prostredníctvom zmyslov a tela, nie cez odtrhnuté teoretické konštrukcie.

Jeho život výrazne zasiahli aj ďalšie biografické medzníky. V mladosti ochorel na tuberkulózu, čo mu zmarilo športovú aj akademickú kariéru. Konfrontáciu s krehkosťou bytia opísal ako „choroba je kláštor,

Boris Zachar, Iveta Pagáčová, Michal Koleják, Michal Režný,
Sandra Lasoková, Ján Demko, Filip Štrba

který má svou řeholi, svou askezi, svá usebrání i svá vnuknutí.“[13]

Ako novinár v Alžírsku písal reportáže o biede roľníkov a koloniálnom násilí, čím si osvojil presvedčenie, že pravda je vždy konkrétna a situovaná. Počas druhej svetovej vojny sa vo Francúzsku zapojil do odboja a redigoval ilegálny časopis Combat.

V roku 1951 vydal dielo Človek revoltujúci, v ktorom ostrým odmietnutím komunizmu a revolučného násilia obetovaného „v mene dejín“ vyvolal definitívny rozkol s Jeanom-Paulom Sartrom. Počas alžírskej vojny v 50. rokoch odmietol arabský terorizmus aj represívne násilie Francúzska a žiadal civilné prímerie.

Camus sa neustále zastával tých častí človeka, ktoré nepatria dejinám ani politickým systémom. Ako uvádza Matějčková, bol priateľom excesu, no filozofom miery. Veril, že „Hrdinství není velká věc, být šťastný je mnohem těžší.“[14]

„S revoltou přichází na svět vědomí.“[15]

Ústrednou témou Camusovho myslenia o politike a etike je téza: Násilie je nevyhnutné a zároveň neospravedlniteľné. Podľa Matějčkovej najväčšie nebezpečenstvo vzniká vtedy, keď sa násilie začne páchať s čistým svedomím. V tom momente prestáva byť reakciou na nespravodlivosť a stáva sa jej priamym pokračovaním.

Revolta sa rodí v okamihu, keď človek odmietne automatické fungovanie a vytrhne sa z pasívneho splynutia s prostredím. Vyššia podoba revolty sa však nikdy neobracia len proti druhému, ale vždy aj proti sebe samému.

Človek sa zrazu zastaví a odmietne pokračovať v tom, čo považuje za nespravodlivé, cudzie alebo zautomatizované. Povedať „nie“ si vyžaduje vnímanie rizika, odvahu a vnútorné vzopätie, pretože človek tým vystupuje z bezpečia konformity a vystavuje sa možnému konfliktu.

Zatiaľ čo revolúcia sa v mene budúceho ideálu často absolutizuje a mení na teror, skutočná etická revolta dokáže do svojho pohybu včleniť zastavenie. Pozná vlastnú hranicu, rezignuje na pomstu. Namiesto vyhladzovania vytvára priestor pre porozumenie a budovanie mostov.

Camus varoval pred svetom teroru a vyzýval na zápas o „krehkú nuansu“. Znamená to odmietnuť pohodlie jednoznačných ideológií a mravne rozlišovať:

obetu od mystiky — vedomé prijatie straty od posväcovania utrpenia,

silu od násilia — ochranu dôstojnosti od zločinu páchaného s „čistým svedomím“,

rozhodnosť od krutosti — osobné vedomie rizika od schovávania sa za ideológiu.

Príkladom etickej hranice je v Camusovom diele Spravodliví postava ruského teroristu Ivana Kaljajeva. Odmietol spáchať atentát, ak by pri ňom zomreli deti, ale ako svoj čin ochotne prijal vlastnú smrť. Kaljajevov čin nebol fanatickým presvedčením o vlastnej pravde, ale konaním sprevádzaným neustálou pochybnosťou a vedomím viny. Pochybnosť tu nebola slabosťou, ale mravnou bdelosťou.

Mikuláš Macala a Ján Demko

1 KLESTILOVÁ, I. Cudzinec: dramatizácia, 2017, str. 21-22

2 WEISS, Tomáš. Camusovu Cizinci je letos 80 let. In: Medzi knihami [online]. 24. august 2022 [cit. 2026-10-24]. Dostupné na: https://medziknihami.sk/clanky/camusovu-cizinci-je-letos-80-let/

3 HAJKO, D. Šťastný Sizyfos, 1993, str. 239

4 CHRISAFIS, Angelique. Handwritten 'draft' of Albert Camus's L'Étranger sold in Paris for €650,000. In: The Guardian [online]. 5. jún 2024 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://www.theguardian.com/books/article/2024/jun/05/handwritten-draft-albert-camus-l-etranger-auction-paris

5 STOLTZFUS, Ben. Camus and Hemingway: The Solidarity of Rebellion. In: International Fiction Review [online]. 1995, roč. 22, č. 1 [cit. 2026-10-27]. ISSN 0315-4149. Dostupné na: https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view/7739

6 SHUSTER, Sam. Camus's L'Étranger and the first description of a man with Asperger's syndrome. In: Psychology Research and Behavior Management [online]. 2018, roč. 11, s. 117–121 [cit. 2026-10-27]. DOI: 10.2147/PRBM.S157669. Dostupné na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5903843

7 The Meursault Investigation [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Meursault_Investigation

8 Killing an Arab [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Killing_an_Arab

9 HAJKO, D. Šťastný Sizyfos, 1993, str. 242

10 HAJKO, D. Šťastný Sizyfos, 1993, str. 245-246

11 MATĚJČKOVÁ, Tereza. Camusův boj proti čistému svědomí: Když se násilí cítí nevinné [audio nahrávka / podcast]. Forendors, 2025 [cit. 2026-10-27]. Dostupné z: https://www.forendors.cz/p/8981667860742185 72

12 Tereza Matějčková (1984) je česká filozofka, esejistka, publicistka a prekladateľka. Venuje sa predovšetkým nemeckej modernej filozofii, filozofii náboženstva a otázkam súčasnej spoločnosti. Pôsobila na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, v súčasnosti publikuje v týždenníku Echo a vedie filozofický podcast Pravda neexistuje?, v ktorom prostredníctvom filozofických textov a myšlienok otvára otázky pravdy, slobody, zodpovednosti, identity či zmyslu ľudskej existencie. Za esejistickú knihu Bůh je mrtev. Nic není dovoleno získala v roku 2024 cenu Magnesia Litera v kategórii publicistika.

13 CAMUS, A. Zápisníky, 1997, str. 48.

14 CAMUS, A. Úvahy o terorismu, 2025, str. 15.

15 CAMUS, A. Člověk revoltující, 2017, str. 87.

ZDROJE

A Happy Death [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/A_Happy_Death

ARBEITER, M. 14 Fascinating Facts About Albert Camus's 'The Stranger'. In: Mental Floss [online]. 29. december 2022 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://www.mentalfloss.com/literature/books/14-things-you-might-not-know-about-stranger

CAMUS, Albert. Cizinec. 5. vyd. Praha: Garamond, 2005. 122 s. (Francouzská knihovna). ISBN 80-86379-94-9.

CAMUS, Albert a KLESTILOVÁ, Iva. Cudzinec [divadelná inscenácia]. Preklad a réžia Eduard Kudláč, dramatizácia Iva Klestilová. Žilina: Mestské divadlo Žilina, premiéra 2026.

CAMUS, Albert. Člověk revoltující. Přeložila Kateřina Lukešová. Praha: Garamond, 2017.

CAMUS, Albert. Mýtus o Sizyfovi. Pád. Caligula. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993. 246 s. ISBN 80-220-0502-9.

CAMUS, Albert. Mýtus o Sizyfovi. Pád. Caligula. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993. 246 s. ISBN 80-220-0502-9.

CAMUS, Albert. Úvahy o terorismu. Preložili Beata Binar, Jiří Konůpek, Kateřina Lukešová, Alena Šabatková a Kateřina Vinšová. Praha: Triáda, 2025.

CAMUS, Albert. Zápisníky. Sv. I, II. Preložila Vlasta Dufková. Praha: Mladá fronta, 1997.

CHRISAFIS, Angelique. Handwritten 'draft' of Albert Camus's L'Étranger sold in Paris for €650,000. In: The Guardian [online]. 5. jún 2024 [cit. 2026-

Michal Kvaššay a Michal Režný

10-27]. Dostupné na: https://www.theguardian.com/books/article/2024/jun/05/handwritten-draft-albert-camus-l-etranger-auction-paris

HAJKO, Dalimír. Šťastný Sizyfos. In: CAMUS, Albert. Mýtus o Sizyfovi. Pád. Caligula. 1. vyd. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1993, s. 235–244. ISBN 80-220-0502-9.

Killing an Arab [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Killing_an_Arab

Le Monde's 100 Books of the Century [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/Le_Monde%27s_100_Books_of_the_Century

MATĚJČKOVÁ, Tereza. Camusův boj proti čistému svědomí: Když se násilí cítí nevinné [audio nahrávka / podcast]. Forendors, 2025 [cit. 2026-10-27]. Dostupné z: https://www.forendors.cz/p/8981667860742185 72

SHUSTER, Sam. Camus's L'Étranger and the first description of a man with Asperger's syndrome. In: Psychology Research and Behavior Management [online]. 2018, roč. 11, s. 117–121 [cit. 2026-10-27]. DOI: 10.2147/PRBM.S157669. Dostupné na: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5903843

STOLTZFUS, Ben. Camus and Hemingway: The Solidarity of Rebellion. In: International Fiction Review [online]. 1995, roč. 22, č. 1 [cit. 2026-10-27]. ISSN 0315-4149. Dostupné na: https://journals.lib.unb.ca/index.php/IFR/article/view/7739

The Meursault Investigation [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Meursault_Investigation

The Myth of Sisyphus [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Myth_of_Sisyphus

The Stranger (Camus novel) [online]. Wikipedia: The Free Encyclopedia, 2026 [cit. 2026-10-27]. Dostupné na: https://en.wikipedia.org/wiki/The_Stranger_(Camus_novel)

WEISS, Tomáš. Camusovu Cizinci je letos 80 let. In: Medzi knihami [online]. 24. august 2022 [cit. 2026-10-24]. Dostupné na: https://medziknihami.sk/clanky/camusovu-cizinci-je-letos-80-let/

Michal Režný

Bulletin k inscenácii
Cudzinec

NAPÍSALA A ZOSTAVILA Daniela Brezániová
FOTO Bara Podola
GRAFICKÝ DIZAJN Marcel Benčík

Mestské divadlo Žilina
Horný val 3, 010 01 Žilina
mobil 0905 151 678
e-mail pokladna@divadlozilina.eu
web www.divadlozilina.eu

RIADITEĽ DIVADLA Michal Vidan
UMELECKÝ ŠÉF Eduard Kudláč

Zriaďovateľom Mestského divadla Žilina je mesto Žilina.

Partneri:

Mesto Žilina

Finančná podpora

NADÁCIA TATRA BANKY

SR | rádio REGINA STRED

SR | rádio DEVÍN

Večerník ŽILINSKÝ

MY ŽILINSKÉ NOVINY

SR | rádio_FM

SP 21

Žilinak

Filip Štrba, Iveta Pagáčová a Michal Režný